

Opleidingshomogamie in Nederland *revisited*

Stabiliteit of toenemende segmentatie op de huwelijksmarkt?

Matthijs Kalmijn & Wilfred Uunk

MEM 90 (4): 379–404

DOI: 10.5117/MEM2015.3.KALM

Summary

Educational homogamy in the Netherlands revisited. Stability or increased segmentation on the marriage market?

Using large-scale, representative survey data from the 1999, 2003 and 2007 waves of *Aanvullende Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO)* we study trends in educational homogamy for the Netherlands between 1960 and 2010. Prior studies for the Netherlands focused on relative homogamy, the tendency to marry within the group given the supply of marriage candidates. We investigate next to relative homogamy, patterns and trends in absolute homogamy since absolute homogamy is consequential for social inequality and cohesion. Descriptive analyses display a decrease in absolute educational homogamy for lower educated men, a rise for higher educated men, and a decrease for higher educated women. Loglinear analyses of relative educational homogamy show relative stable patterns, except for an increase of relative homogamy for lower educated. Our findings indicate no uniform in- or decreased social segmentation on marriage markets in the Netherlands, and show that observed changes in educational homogamy are foremost due to changes in the supply of marriage candidates, and less so to changes in preferences for homogamy.

Keywords: educational homogamy, trends, supply-side effects

1 Inleiding

De mate waarin de onderwijsniveaus van gehuwden of samenwonenden met elkaar overeenkomen – ook wel opleidingshomogamie of opleidings-endogamie genoemd – is van oudsher een veel bestudeerde vorm van

sociale openheid van samenlevingen (Burgess & Wallin, 1943; Kalmijn, 1991; Smits, Ultee & Lammers, 1998; Spanier & Glick, 1980). Ook in Nederland is opleidingshomogamie al veelvuldig onderzocht (Hendrickx, Uunk & Smits, 1995; Jansen & Mulder, 1996; Ultee & Luijkx, 1990; Uunk, 1996). Huwt hoog opgeleid met hoog opgeleid en laag opgeleid met laag, dan staan koppels met goede arbeidsmarktvooruitzichten tegenover koppels met mindere arbeidsmarktvooruitzichten en is de segmentatie groter en de sociale openheid geringer dan indien er gemengd zou worden gehuwd. De sociale cohesie – de omgang tussen verschillende groepen in een samenleving, en de sociale acceptatie van elkaar – tussen bevolkingsgroepen wordt bovendien gereduceerd indien sprake is van sterke opleidingshomogamie.

Jansen en Mulder (1996) concludeerden in de studie van de WRR *De sociale segmentatie van Nederland in 2015* dat er uit studies voor het buitenland geen eenduidige trend in opleidingshomogamie voor industriële samenlevingen valt af te leiden. Sommige auteurs vinden toenemende opleidingshomogamie (Uunk, 1996), anderen afnemende (Smits, Ultee & Lammers, 2000). In de Verenigde Staten is er eenduidig bewijs voor toenemende opleidingshomogamie (Kalmijn, 1991; Mare, 1991; Schwartz & Mare, 2005). Naast methodische verschillen tussen studies (sommige studies zijn cross-sectioneel en maken gebruik van synthetische cohorten en andere studies analyseren opeenvolgende cross-sectionele surveys met niet-synthetische cohorten), speelt daarbij ook een rol dat studies zich op uiteenlopende landen hebben gericht. In dezelfde studie concluderen Jansen en Mulder op grond van hun analyses voor Nederland met opeenvolgende cross-sectionele surveys dat zich tussen 1940 en 1990 geen noemenswaardige trend (*'trendless fluctuation'*) heeft voorgedaan in opleidingshomogamie. De algemene mate van opleidingshomogamie nam voor Nederland niet toe, maar ook niet af, en evenmin kon worden gesproken van toenemende of afnemende geslotenheid in huwen van de laagste en hoogste opleidingscategorieën. Onder de veronderstelling van eenvoudige interpolatie, zeiden Jansen en Mulder daarom 'geen toename van sociale segmentatie op de huwelijksmarkt tot het jaar 2015' te verwachten (Jansen & Mulder, 1996: 85).

Komt deze voorspelling in het jaar 2015 uit of niet? Is de sociale segmentatie op de huwelijksmarkt inderdaad stabiel, of huwen hoger opgeleiden en ook lager opgeleiden steeds meer onderling? Om deze vraag te beantwoorden dienen we eerst het onderscheid te maken tussen absolute en relatieve homogamie. De absolute homogamie is het percentage van (een deel van) de bevolking dat binnen dezelfde opleidingsgroep is ge-

trouwd. De relatieve homogamie is een term voor de mate van homogamie gezuiverd voor de invloed van het aanbod van huwelijkskandidaten. In het artikel van Jansen en Mulder wordt vooral naar de relatieve homogamie gekeken omdat dit de sociale afstand tussen verschillende lagen beter zou uitdrukken dan de absolute homogamie – de homogamie die niet gezuiverd is voor het aanbod van huwelijkskandidaten. Relatieve homogamie zou daarmee ook een betere indicator zijn voor de sociale openheid van samenlevingen.

De beperking tot relatieve homogamie is mede ingegeven door de destijds toegenomen populariteit van loglineaire modellen, maar heeft onbedoeld ook geleid tot het veronachtzamen van het analyseren van absolute homogamie. Wij vinden het om twee redenen belangrijk om naast relatieve homogamie, ook naar absolute homogamie te kijken. Ten eerste hebben zich sinds de jaren zestig grote veranderingen voorgedaan in onderwijsdeelname. Er is sprake geweest van een onverminderde onderwijsexpansie en de verschillen tussen mannen en vrouwen in onderwijsdeelname zijn sterk afgenomen, waarbij vrouwen tegenwoordig gemiddeld een hoger onderwijsniveau hebben dan mannen. Zoals we hieronder betogen, heeft dit veranderde aanbod van kandidaten op de huwelijksmarkt mogelijk sterke effecten gehad op de mate van opleidingshomogamie, resulterend in een grotere mate van homogamie onder hoger opgeleiden. Ten tweede dienen we te kijken naar absolute homogamie als we interesse hebben in de gevolgen van homogamie. Onderzoek laat zien dat opleidingshomogamie de inkomensongelijkheid kan versterken (Schwartz, 2010). Opleidingshomogamie kan ook het proces van intergenerationele overdracht van ongelijkheid versterken doordat zowel vaders als moeders een zelfstandige invloed hebben op de kansen van kinderen (Kalmijn, 1994). Homogamie kan dus leiden tot meer ongelijkheid, en daarvoor maakt het niet uit of homogamie ontstaat door het aanbod van huwelijkskandidaten of door de open- of geslotenheid van groepen.

We heranalyseren in dit paper de trends in opleidingshomogamie voor Nederland zowel voor wat betreft de absolute als relatieve homogamie, en we *updaten* ze met gegevens voor nieuwe cohorten. We kijken over een periode van 40 jaar waarbij we ons baseren op een vergelijking van geboortecohorten. Meer specifiek kijken we naar personen geboren vanaf de jaren veertig tot en met de jaren zeventig. Een ruwe schatting is dat deze personen zijn getrouwd tussen 1960 en 2010. Daarbij verwachtten we dat zich met name in de absolute homogamie trends hebben voorgedaan vanwege de al gememoreerde onderwijsexpansie en de afgenomen sekseverschillen in onderwijsniveau, en dat er verschillen zullen bestaan tussen mannen en

vrouwen en tussen opleidingsniveaus in de trends. Hoewel Jansen en Mulder (1996) de trends in homogamie per onderwijsniveau schatten, hebben ze de analyses niet uitgesplitst naar sekse. Dit is voor wat betreft de absolute homogamie belangrijk om te doen omdat bijvoorbeeld een toename van het aandeel vrouwen binnen de eigen opleidingsgroep gepaard gaat met toenemende kansen op homogamie voor mannen (door gelegenheid) maar afnemende kansen voor vrouwen (door concurrentie). Onze vragen luiden:

- 1 *In hoeverre verandert de absolute opleidingshomogamie in Nederland naar cohort tussen 1960 en 2010, zowel voor mannen en vrouwen als per onderwijsniveau?*
- 2 *In hoeverre zijn de waargenomen trends in absolute opleidingshomogamie te wijten aan (seksespecifieke) veranderingen in het onderwijsniveau?*
- 3 *Neemt onafhankelijk van de (seksespecifieke) veranderingen in het onderwijsniveau de relatieve opleidingshomogamie toe of af, of blijft ze stabiel? En zijn trends hetzelfde voor de verschillende opleidingscategorieën?*

2 Verwachtingen

Welke trends in opleidingshomogamie verwachten we? Om trendvoorspellingen te doen, baseren we ons op een algemene theorie over partnerkeuze en bijkomende assumpties voor Nederland. De partnerkeuze wordt theoretisch gezien door drie factoren bepaald: gelegenheden, voorkeuren van partners, en de invloed van derde partijen bij de partnerkeuze (Kalmijn, 1991). De gelegenheid betreft de gelegenheid tot het ontmoeten van (geprefereerde) huwelijkskandidaten. De gelegenheid wordt op haar beurt weer bepaald door een aantal kenmerken. Ten eerste wordt ze bepaald door de grootte van de eigen groep ten opzichte van de totale populatie. Hier geldt, hoe relatief groter de eigen groep des te groter de kans op homogamie (huwen binnen eigen groep). Ten tweede is het aandeel van vrouwen ten opzichte van mannen relevant, oftewel de sekseratio. Hoe groter het aandeel van de andere sekse in de eigen groep ten opzichte van de eigen sekse binnen de eigen groep, des te groter de gelegenheid om te huwen binnen de eigen groep, en des te groter de homogamie. Omgekeerd betekent het minder homogamie voor de andere sekse door concurrentie. Ten derde wordt de gelegenheid bepaald door de heteroge-

niteit van de eigen groep naar andere kenmerken (die ook meewegen bij partnerkeuze), en ten vierde door waar de gelegenheden zich voordoen (lokaal of juist verder weg). Het onderwijs is daarbij een voorbeeld van een lokale huwelijks- of partnermarkt, hoewel het aantal mensen dat zijn partner op school heeft leren kennen minder hoog is dan men zou denken; dat is slechts een kleine minderheid (Haandrikman, 2010).

Naast de gelegenheden, zijn de voorkeuren van partners zelf ook van belang bij de partnerkeuze. Wat betreft de opleidingen van partners zijn er twee ideeën. Het eerste idee is dat mensen een voorkeur hebben voor een gelijk opgeleide partner (similariteit). Om goed met elkaar om te kunnen gaan dienen partners met elkaar te kunnen praten, en die kans is groter als mensen een gedeelde achtergrond en leefstijlpreferenties hebben. Het tweede idee is dat mensen een voorkeur hebben voor een hoog opgeleide partner (hypergamie). Omdat mensen in een huishouden schaarse goederen zoals inkomen en status delen, zijn mensen beter af als zij een partner trouwen met zoveel mogelijk hulpbronnen. Doordat er concurrentie is, leidt de voorkeur voor een zo hoog mogelijk opgeleide partner ook tot homogamie, maar het onderliggende principe is anders dan bij de voorkeur voor similariteit. Het onderscheid tussen de twee soorten voorkeuren is nochtans belangrijk omdat hieruit ook voorspellingen zijn te doen over trends (zie onder). Ten slotte is er de rol van andere, derde partijen bij de partnerkeuze. Die derde partijen kunnen hun voor- of afkeuren al dan niet expliciet laten blijken. Die zouden kunnen worden meegewogen in de keuze voor een huwelijkskandidaat en aldus de homogamie mede kunnen bepalen. Bij opleidingshomogamie zou dit minder een rol spelen dan bij kenmerken zoals religie en etniciteit die veel meer gebonden zijn aan het ouderlijk milieu.

2.1 Absolute homogamie

We verwachten dat in Nederland sinds de jaren zestig de mate van *absolute* opleidingshomogamie, dus de homogamie die nog niet gezuiverd is voor het aanbod of de gelegenheid, in sterke mate wordt bepaald door twee geleghedenfactoren; groepsgrootte en sekse-ratio. Deze factoren hebben in het algemeen een sterk effect op de mate van absolute homogamie en bovendien zijn ze sterk veranderd in het naoorlogse Nederland. De grootte van de verschillende opleidingsgroepen is veranderd door de gestage onderwijsexpansie. De groep hoger opgeleiden is veel groter geworden en de groep lager opgeleiden veel kleiner. De sekse-ratio is ook veranderd omdat vrouwen een inhaalslag hebben gemaakt wat betreft onder-

wijs, en inmiddels hoger zijn opgeleid dan mannen (zie tabel 1 in De Graaf en Wolbers in dit themanummer).

Op basis van de veranderingen in groeps grootte en de sekse-ratio verwachten we ten eerste dat de absolute opleidingshomogamie onder personen met basisonderwijs en lager beroepsonderwijs sinds de jaren zestig afneemt in Nederland (*hypothese 1*). De reden hiervoor is de afgenomen grootte van deze opleidingsgroep in de populatie. De tweede verwachting is dat de absolute opleidingshomogamie van personen met middelbaar beroepsonderwijs toeneemt (*hypothese 2*). Deze groep is sterk gegroeid zodat zij gemakkelijker binnen de groep kan trouwen. De derde verwachting is dat de absolute opleidingshomogamie van personen met tertiair onderwijs (HBO, WO) toeneemt, maar vooral voor mannen (*hypothese 3*). De groep hoogst opgeleiden is vooral sterk gegroeid voor vrouwen, niet zozeer voor mannen. Terwijl het vroeger moeilijk was voor de hoogst opgeleide mannen om met een gelijk opgeleide partner te trouwen, is dat nu niet meer het geval. Voor de hoogst opgeleide vrouwen was het vroeger al niet moeilijk om een man op niveau te vinden.

2.2 Relatieve homogamie

De voorspellingen voor wat betreft de trends in *relatieve* homogamie, de voor groeps grootte en sekseratio gezuiverde homogamie, zijn minder eenduidig omdat er twee tegengestelde verwachtingen geformuleerd kunnen worden. Twee ontwikkelingen spelen ons inziens een rol. Ten eerste hebben veranderende sekserollen waarschijnlijk een invloed gehad op de relatieve opleidingshomogamie. Door de grotere seksegelijkheid op de onderwijs- en arbeidsmarkt is de competitie op de huwelijksmarkt meer symmetrisch geworden. Waren voorheen mannen met een hogere opleiding de attractieve partij op de huwelijksmarkt vanwege hun sociaaleconomische vooruitzichten terwijl hoog opgeleide vrouwen door hun mindere vooruitzichten als minder attractieve partner werden beschouwd en andere selectiekenmerken voor vrouwen de overhand hadden, vormen tegenwoordig ook hoog opgeleide vrouwen een attractieve match. Dit heeft ervoor gezorgd dat mannen waarschijnlijk meer zijn gaan letten op het opleidingsniveau van hun mogelijke partner. Kortgezegd, in het verleden concurreerden vrouwen om mannen met een hoog inkomenspotentieel, nu concurreren ook mannen om vrouwen met een hoog inkomenspotentieel. Daarbij speelt ook mee dat de verdeling van de zorg voor kinderen en huishoudtaken wat gelijkler is geworden tussen mannen en vrouwen. Omdat hoger opgeleide mannen meer open staan voor een gelijke verdeling van taken, zullen vrouwen ook meer gaan letten op het opleidingsniveau van hun

mogelijke partner. Al met al zou dit leiden tot meer relatieve homogamie aan de bovenkant van de opleidingsverdeling (*hypothese 4*), een voorspelling die al decennia geleden is gedaan en in de Verenigde Staten ook is uitgekomen (Kalmijn, 1991; Mare, 1991; Schwartz & Mare, 2005).

Een tweede maatschappelijke ontwikkeling die van belang is voor de relatieve opleidingshomogamie ligt in het veranderde stratificatieproces. Het is bekend dat het milieu van herkomst in Nederland steeds minder invloed heeft gekregen op het bereikte onderwijsniveau (De Graaf & Ganzeboom, 1993), iets wat recentelijk nog eens is bevestigd voor een grote groep landen (Breen, Luijkx, Muller & Pollak, 2009). Tegelijkertijd lijken cognitieve vaardigheden tegenwoordig van groter belang voor het bereikte opleidingsniveau. Door deze meritocratisering van het onderwijs zou de groep lager opgeleiden steeds meer bestaan uit personen met minder goede cognitieve vaardigheden (Abrassart, 2013; Gesthuizen, de Graaf & Kraaykamp, 2005). Het ‘verborgen talent’ is er door de toegenomen sociale mobiliteit als het ware uit geselecteerd. Hierdoor zouden lager opgeleiden – vanwege gestegen similariteit – elkaar vaker dan voorheen geschikt vinden als partner terwijl ze voor andere groepen een minder attractieve match zijn geworden. Dit zou leiden tot meer geslotenheid aan de onderkant van de opleidingsverdeling, dus meer relatieve homogamie onder lager opgeleiden (*hypothese 5*). Onder hoger opgeleiden zou op grond van hetzelfde argument juist minder relatieve homogamie verwacht kunnen worden, dus minder voorkeur voor huwen binnen de groep (*hypothese 6*). Als gevolg van meritocratisering van het onderwijs en toegenomen sociale stijging is de similariteit (wat betreft ouderlijk milieu) binnen deze groep immers afgenomen. Daartegen kan worden ingebracht dat het milieu van herkomst een steeds geringere rol speelt bij partnerkeuze (Uunk, 1996) dus is het de vraag of de toegenomen sociale stijging invloed heeft op de openheid van de elite. Ook is het mogelijk dat door de toenemende grootte van de groep hoger opgeleiden er nieuwe scheidslijnen binnen de opleidingselite ontstaan, zoals langs lijnen van studierichtingen (Uunk & Kalmijn, 1996), maar dat leidt niet tot minder geslotenheid van de groep als geheel.

3 Data, meting en methoden

Om trends in opleidingshomogamie vast te stellen dienen we informatie te hebben over het opleidingsniveau van paren in het (verre) verleden. Omdat de meeste mensen trouwen nadat ze hun opleiding hebben afgerond en omdat vrijwel iedereen nog weet wat zijn of haar opleidingsniveau was,

kunnen we met gegevens over huwelijksparen die nu in een survey te vinden zijn, veel zeggen over keuzes die in het verleden zijn gemaakt. Hierbij kunnen vergelijkingen worden gemaakt tussen geboortecohorten of tussen huwelijkscohorten. Het voordeel van het gebruik van huwelijkscohorten is dat het jaar van huwelijk redelijk goed het moment weergeeft waarop de partnerkeuze werd gemaakt. Bij het vergelijken van geboortecohorten is dat minder het geval omdat niet iedereen op hetzelfde moment trouwt en de huwelijksleeftijd over de tijd ook nog verandert. Een nadeel van huwelijkscohorten is dat de opleidingsverdeling van een huwelijkscohort niet goed de onderwijsexpansie weergeeft. Deze verloopt via geboortecohorten.

Of men nu kiest voor huwelijks- of geboortecohorten, in beide gevallen bestaat de kans dat er meer uitval is geweest uit oudere cohorten dan uit jongere cohorten. Van de recente cohorten is immers nog slechts een klein deel gescheiden. Uitval door scheiding is overigens alleen een probleem als scheiding samenhangt met homogamie. Een negatieve samenhang tussen homogamie en scheiding zal leiden tot een schijnbare daling van homogamie over cohorten (oudere cohorten zullen homogamer lijken dan ze waren). We denken echter dat dit probleem wel meevalt. Uit recent onderzoek blijkt dat opleidingshomogamie niet samenhangt met het scheidingsrisico (Lyngstad, 2004), in tegenstelling tot bijvoorbeeld religieuze homogamie (Kalmijn, De Graaf & Janssen, 2005) en etnische homogamie (Smith, Maas & van Tubergen, 2012). Overigens kan selectieve uitval uit cohorten ook een rol spelen bij het vaststellen van het aanbod (dat wil zeggen, de opleidingsverdeling). Door selectieve sterfte en late (bij)scholing kan een cohort dat van school komt over de tijd veranderen van onderwijsniveau. Verder kan de rapportage van het onderwijsniveau vertekend zijn naarmate mensen ouder worden, bijvoorbeeld omdat zij de opleiding die zij vroeger deden nu hoger indelen. Hieraan is weinig te doen omdat we in onze data leeftijd en cohort niet goed uit elkaar kunnen houden.

In dit artikel maken we gebruik van data uit het *Aanvullende Voorzieningsgebruik Onderzoek (AVO)* van het *Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)*. Dit zijn in opzet landelijk representatieve gegevens over huishoudens in de Nederlandse bevolking. We hebben een voorkeur voor grote aantallen respondenten omdat trends dan zo nauwkeurig mogelijk kunnen worden geschat. Om die reden combineren we de drie laatste AVO surveys (1999, 2003, 2008). In deze surveys is op identieke wijze gevraagd naar het opleidingsniveau. Een bijkomend voordeel van deze surveys is dat alle leden van het huishouden zijn benaderd. Mensen rapporteren dus over hun eigen opleidingsniveau en niet over dat van hun partner. In de meeste surveys wordt gebruik gemaakt van proxy rapportages (de respondent rap-

porteert over het onderwijsniveau van zijn of haar partner). Tot slot is bij de verzameling van de gegevens veel geïnvesteerd in het tegengaan van de nonresponse (Stoop, 2005) zodat we hopen op een betere vertegenwoordiging van met name lager opgeleiden dan gebruikelijk is in sociaalwetenschappelijke surveys.

We gebruiken gegevens over alle gehuwde en samenwonende personen ongeacht leeftijd. We construeren vier cohorten: mensen geboren in 1940-1949 ('1940s'), 1950-1959 ('1950s'), 1960-1969 ('1960s'), en 1970 en later ('1970s'). Dit levert 8.908 paren op. We maken geen onderscheid tussen samenwonen en trouwen. In Nederland zijn er nauwelijks verschillen in homogamie tussen gehuwde en samenwonende stellen (Verbakel & Kalmijn, 2014). Als we de termen huwelijk en trouwen gebruiken bedoelen we hiermee ook ongehuwd samenwonen.

Het opleidingsniveau is vastgesteld via een uitgebreid stel vragen en dus niet met één vraag over het hoogst behaalde niveau. Per niveau is gevraagd of de respondent het niveau heeft gevolgd en of zij of hij het niveau heeft afgerond. Hiermee hebben we de volgende indeling gemaakt: 1. Lagere school of minder (LO); 2. Lager beroepsonderwijs, MAVO en VMBO (afgekort als LBO/MAVO); 3. Middelbaar beroepsonderwijs (MBO); 4. HAVO, MMS, HBS en VWO (afgekort als HAVO/VWO); 5. Hoger beroepsonderwijs (HBO); 6. Universiteit (WO). We tellen het drie jaar doorlopen van HAVO als HAVO en WO-kandidaats als WO.

De eerste analyse gaat over absolute homogamie. Hier kijken we naar het percentage mannen en vrouwen dat binnen dezelfde opleidingsgroep is getrouwd. Dit percentage wordt berekend per opleidingscategorie. Het algemene percentage – over alle groepen – is minder interessant omdat de onderlinge verschillen groot zijn.

De tweede analyse gaat over relatieve homogamie. Hiervoor gebruiken we loglineaire modellen. Loglineaire modellen maken het mogelijk de associatie in een kruistabel (hier: opleiding man naar opleiding vrouw) te analyseren en te controleren voor de marginale verdelingen in de kruistabel (hier: het aanbod van mannen en vrouwen met een bepaalde opleiding). Door de controle op marginale verdelingen wordt zowel de grootte van de eigen groep als die van de andere groepen gecontroleerd (Hout, 1983). Ook worden de man-vrouw verschillen in de opleidingsverdeling gecontroleerd. Hierbij moeten we bedenken dat het hier om de gehuwde bevolking gaat en niet om de gehele bevolking. Omdat niet alle opleidingsgroepen in gelijke mate geneigd zijn te trouwen kan er vertekening zijn in het aanbod zoals hier gemeten.

We presenteren drie typen associatie-modellen (een speciaal soort lo-

glineaire modellen) die allemaal hun eigen voordelen en nadelen hebben (Goodman, 1979). Ten eerste kijken we naar het 'uniforme associatiemodel'. In dit type model wordt homogamie in één parameter weergegeven, een getal dat de samenhang tussen de opleidingsniveaus van partners weergeeft. De parameter is te interpreteren als de oddsratio voor twee naastliggende opleidingsgroepen. Hoe hoger de oddsratio, hoe minder de twee groepen met elkaar trouwen. Het uniforme associatiemodel veronderstelt dat de oddsratio hetzelfde is voor elk paar naastliggende groepen. Meestal is dit model een verregaande abstractie van de feitelijke samenhang (als we letten op de fit van het model), maar het levert wel een handige samenvatting op van die samenhang. Het tweede type model is het 'differentiële endogamiemodel'. Hierin wordt alleen onderscheid gemaakt tussen trouwen binnen en buiten de groep, maar wordt deze neiging voor elke groep apart berekend. Het voordeel van dit type is dat het de geslotenheid van de hoogste en laagste groep beter weergeeft. Deze personen kunnen immers maar 'één kant uit' als ze buiten de groep willen trouwen. Een ander voordeel is dat dit type model goed aansluit op de analyse van de absolute homogamie. Nadeel van dit model is dat het niet laat zien dat trouwen buiten de groep ook systematisch is: hoe dichterbij de *outgroup*, hoe meer het voorkomt. Dat laatste punt wordt weer afgedekt door het model van 'paarsgewijze afstanden', ons derde model. Hier wordt voor elk tweetal opleidingsniveaus een aparte oddsratio geschat die weergeeft hoe vaak er tussen die niveaus wordt getrouwd. Hoe minder er tussen de twee groepen wordt getrouwd, hoe hoger de oddsratio, en hoe groter de sociale afstand tussen die groepen. Dit model is een variant van het uniforme associatiemodel (Goodman, 1979).

Om de trend in relatieve homogamie te schatten presenteren we per type associatiemodel (uniforme associatie, differentiële endogamie en paarsgewijze afstanden) steeds eerst een model zonder trend, en dan een model met een lineaire trend. In alle modellen controleren we voor de marginale verdeling van cohort, opleiding man, opleiding vrouw en cohortveranderingen in de marginale verdelingen. Dat leidt tot de volgende modellen (HE_i is opleiding man, WE_j is opleiding vrouw, CL is cohort lineair, C_k is cohort discreet, A_{ij} is een maat voor relatieve homogamie die per soort model verschilt (uniforme associatie, differentiële endogamie en paarsgewijze afstanden):

$$1 \quad \ln F_{ijk} = HE_i + WE_j + C_k + A_{ij} + (C_k \times HE_i) + (C_k \times WE_j)$$

$$2 \quad \ln F_{ijk} = HE_i + WE_j + C_k + A_{ij} + (C_k \times HE_i) + (C_k \times WE_j) + (CL \times A_{ij})$$

De modellen worden geschat door een Poisson regressie in STATA toe te passen waarbij combinaties van opleiding man, vrouw, en cohort (F_{ijk} , met $6 \times 6 \times 4 = 144$ cellen) de eenheden zijn en het aantal eenheden per cel de afhankelijke variabele is. De onderliggende tabellen zijn opgenomen in Appendix A. Fit maten zijn gebaseerd op de vergelijking van verwachte en geobserveerde aantallen.

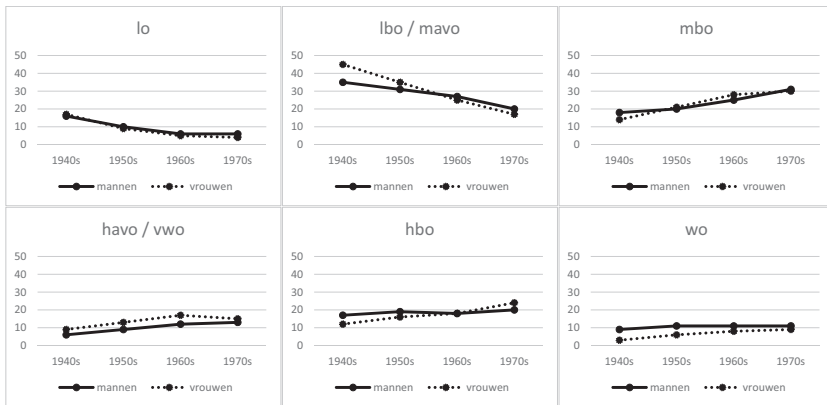
4 Resultaten

4.1 Veranderingen in het ‘aanbod’

Zoals besproken bij de afleiding van onze verwachtingen over absolute homogamie, laat het naoorlogse Nederland sterke veranderingen zien in de opleidingsverdeling van de bevolking. Deze trend is elders in het themanummer beschreven voor de bevolking als geheel op basis van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) (zie tabel 1 in De Graaf & Wolbers). Hier presenteren we cijfers voor de gehuwde bevolking naar cohort (figuur 1). Er is sprake van een sterke onderwijsexpansie, maar ook van toenemende gelijkheid van mannen en vrouwen. De onderwijsexpansie en toenemende seksegelijkheid is allereerst te zien in de groei van het aandeel gehuwden met tertiair onderwijs (HBO en WO), welke met name sterk was voor vrouwen. Het aandeel vrouwen met een HBO-opleiding is tussen het eerste (1940) en laatste cohort (1970) verdubbeld van 12 naar 24 procent, terwijl het aandeel mannen met HBO slechts licht is gestegen. Op HBO-niveau zijn vrouwen daarmee inmiddels in de meerderheid. Op WO-niveau is het aandeel vrouwen meer dan verdubbeld van drie procent (1940) naar negen procent (1970) terwijl het aandeel mannen vrij constant was maar nog steeds hoger dan van vrouwen.

De onderwijsexpansie is ten tweede te zien in het midden van de opleidingsverdeling, specifiek in het middelbaar beroepsonderwijs. Het aandeel (gehuwde) personen met MBO als hoogste niveau steeg tussen de cohorten 1940 en 1970 van 18 naar 31 procent voor mannen en van 14 naar 30 procent voor vrouwen. Beide ontwikkelingen, de expansie aan de top en van middelbaar beroepsonderwijs, zijn ten koste gegaan van het aandeel lager opgeleiden in de populatie (LO en LBO/MAVO). Het aandeel mannen met basisonderwijs als hoogste niveau (LO) is over de cohorten gedaald van 16 naar zes procent en bij vrouwen van 17 naar vier procent. In procentpunten is de afname van lager beroepsonderwijs (LBO/MAVO) nog groter: voor mannen daalde het van 35 naar 20 procent en voor vrouwen zelfs van 45 naar 17 procent. Dus, wat betreft het ‘aanbod’ van kandidaten op de

Nederlandse huwelijksmarkt kunnen we stellen dat er (veel) minder laag opgeleiden en meer middelbaar (MBO) en hoger opgeleiden zijn gekomen, en dat deze algemene trend sterker is voor vrouwen dan mannen. De expansie van het MBO is in onze data overigens sterker dan in de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Dit ligt niet aan het feit dat we kijken naar de gehuwde bevolking; ook voor de bevolking als geheel in de AVO vinden we deze trend. Het is niet duidelijk hoe deze verschillen verklaard moeten worden. In retrospectieve gegevens uit de gestapelde familiesurveys zoals uitgevoerd door Nijmeegse sociologen is de expansie van het MBO ook sterk, net als in onze data (Tolsma & Wolbers, 2011).

Figuur 1 Percentuele verdeling onderwijsniveau's, naar geslacht en geboortecohort
Bron: Analyse AVO's

4.2 Absolute homogamie

We beschrijven eerst de mate van opleidingshomogamie in het algemeen aan de hand van een kruistabel van de opleiding van de man en de opleiding van de vrouw (tabel 1). Deze kruistabel vormt de basis voor verdere analyses. We zien dat van de 8.908 gehuwde paren ($270 + 1.244 + 704 + 222 + 529 + 321 =$) 3.290 paren binnen de eigen opleidingsgroep huwt, een percentage van 37. Dat mag misschien niet heel veel lijken – huwen buiten de groep komt vaker voor dan binnen de groep – maar het aandeel mensen dat homogam huwt is groter dan op grond van kansrekening mag worden verwacht. Als we mannen en vrouwen op basis van toeval aan elkaar zouden koppelen zou 20 procent van de huwelijken homogam zijn. Er wordt dus 1,82 keer zo vaak binnen de groep getrouwd dan men op basis van toeval zou verwachten. Dat duidt op relatieve homogamie – een voorkeur voor een partner met hetzelfde onderwijsniveau.

De voorkeur voor homogamie zien we ook goed aan het feit dat huwen

minder vaak voorkomt naarmate de afstand tussen groepen groter is. Hoe verder van de diagonaal in de kruistabel, des te kleiner de aantallen worden. Toch lijkt naast de voorkeur voor homogamie ook het ‘aanbod’ een rol te spelen bij de huwelijkscijfers. Zo valt de relatief sterke mate van homogamie voor personen met een LBO/MAVO diploma (48 procent voor mannen en 45 procent voor vrouwen) samen met de groepsgrootte van dit onderwijsniveau – het is de grootste groep onder mannen en vrouwen. Ook valt het verschil in homogamie tussen mannen met WO (35 procent) en vrouwen met WO (58 procent) samen met de relatief sterke seksongelijkheid op dit niveau (vrouwen hebben bijna twee keer minder vaak een WO opleiding).

Tabel 1 Opleiding man en vrouw: aantallen, rij-, en kolompercentages

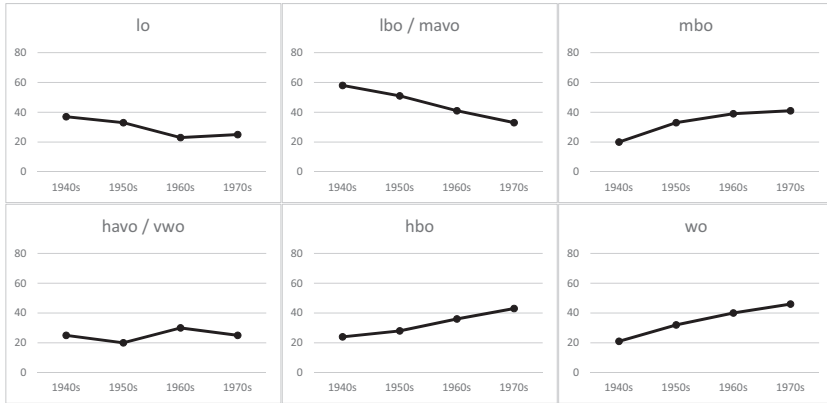
	vrouw						
man	LO	LBO/MAVO	MBO	HAVO/VWO	HBO	WO	Totaal
LO	270	349	133	56	31	11	850
	31,76	41,06	15,65	6,59	3,65	1,29	100
	33,88	12,50	6,48	4,63	2,06	1,79	9,54
LBO/MAVO	310	1.244	574	244	183	28	2.583
	12,00	48,16	22,22	9,45	7,08	1,08	100
	38,90	44,57	27,99	20,18	12,18	5,02	29,00
MBO	118	647	704	257	282	37	2.045
	5,77	31,64	34,43	12,57	13,79	1,81	100
	14,81	23,18	34,32	21,26	18,77	6,63	22,96
HAVO/VWO	41	203	187	222	179	44	876
	4,68	23,17	21,35	25,34	20,43	5,02	100
	5,14	7,27	9,12	18,36	11,92	7,89	9,83
HBO	47	290	361	288	529	117	1.632
	2,88	17,77	22,12	17,65	32,41	7,17	100
	5,90	10,39	17,60	23,82	35,22	20,97	18,32
WO	11	58	92	142	298	321	922
	1,19	6,29	9,98	15,40	32,32	34,82	100
	1,38	2,08	4,49	11,75	19,84	57,53	10,35
Totaal	797	2.791	2.051	1.209	1.502	558	8.908
	8,95	31,33	23,02	13,57	16,86	626	100
	100	100	100	100	100	100	100

Bron: Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 1999, 2003, 2007 (eigen berekeningen)

Figuur 2 en 3 beschrijven de trends in de absolute opleidingshomogamie (percentage dat binnen de opleidingsgroep huwt) van mannen respectievelijk vrouwen naar huwelijkscohort in Nederland, per opleidingsniveau. We zien verschillen in de trends tussen lager opgeleiden, middelbaar opgeleiden en hoger opgeleiden, en tussen mannen en vrouwen. Voor mannen met LO en LBO/MAVO neemt de opleidingshomogamie sterk af. Tussen het eerste cohort (1940s) en het laatste cohort (1970s) daalt de homogamie van mannen voor beide opleidingsniveaus met een derde. Deze verandering zou het gevolg kunnen zijn van de afgenomen grootte van de lager opgeleide groepen in de populatie en de ongunstiger geworden sekseratio voor mannen op dit niveau (afname aandeel vrouwen). Voor lager opgeleide vrouwen is de homogamie nauwelijks veranderd. Dat zou deels kunnen liggen aan de gunstiger geworden sekseratio voor vrouwen op dit niveau.

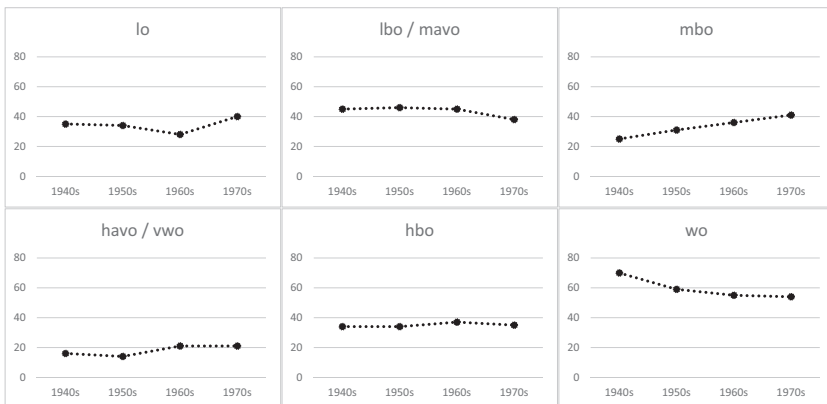
Voor mannen en vrouwen met een MBO-diploma is de homogamie sterk toegenomen en vrijwel verdubbeld. Deze ontwikkeling is in lijn met de sterke toename van MBO in de populatie. Voor mannen met HAVO/VWO is er niets veranderd in de mate van homogamie; alleen bij vrouwen is een lichte toename te bespeuren. Die stabiliteit lijkt wederom in overeenstemming te zijn met ontwikkelingen in de groepsgrootte, die slechts een zwakke (absolute) toename laat zien.

Voor mannen met een HBO- en een WO-opleiding geldt dat de homogamie ook sterk is toegenomen, met grofweg een factor twee. In het cohort geboren in de jaren veertig trouwde ongeveer 20 procent van de mannen met een HBO- of WO-opleiding een vrouw met een even hoge opleiding. In het meest recente cohort dat geboren is in de jaren zeventig is dat toegenomen tot meer dan 40 procent. Voor vrouwen met een HBO-opleiding is de homogamie stabiel en voor vrouwen met WO neemt de homogamie vrij sterk af van 70 procent dat binnen de groep trouwt, naar 54 procent. Als men de hoger opgeleiden bekijkt ongeacht sekse (WO) is er sprake van een duidelijke toename in absolute homogamie: van huwelijken waarin ten minste één partner een WO opleiding heeft, is het percentage homogame huwelijken gestegen van 20 procent naar 33 procent. De daling bij vrouwen tikt minder zwaar aan dan de toename bij mannen omdat het hoge percentage homogame huwelijken van WO-vrouwen in het eerste cohort betrekking heeft op een relatief klein aantal vrouwen.

Figuur 2 Percentage mannen dat homogam huwt, per onderwijsniveau en geboortecohort

Bron: Analyse AVO's

Figuur 3 Percentage vrouwen dat homogam huwt, per onderwijsniveau en geboortecohort

Bron: Analyse AVO's

Als we deze trends in de mate van absolute homogamie samenvatten, dan zien we dus dat lager opgeleide mannen vaker buiten de groep huwen en middelbaar en hoger opgeleide mannen steeds vaker binnen de groep. Voor vrouwen zien we weinig verandering bij lager opgeleiden, een stijging in de homogamie bij middelbaar opgeleiden, en een daling bij de WO-groep. Deze trends duiden niet op een eenduidig toegenomen sociale segmentatie op de huwelijksmarkt tussen lager en hoger opgeleiden. Immers, er wordt zowel minder (vrouwen) als meer (mannen) gehuwd binnen de

opleidingselite. Bovenstaande analyses suggereren verder dat de trends in absolute homogamie grotendeels veroorzaakt zijn door veranderingen in het aanbod van huwelijkskandidaten. Echter, de voorkeuren voor homogamie (de relatieve homogamie) kunnen ook veranderd zijn. Zo lijkt de homogamie onder personen met LO minder te dalen dan de grootte van die groep, hetgeen erop zou kunnen duiden dat deze groep geslotener is geworden of dat andere groepen zich van hen afsluiten. De analyses van relatieve homogamie geven hierover uitsluitel.

4.3 Relatieve homogamie

De loglineaire modellen in tabel 2 schatten trends in de voor het aanbod gecorrigeerde relatieve homogamie. De parameters zijn weergegeven in niet-geëxponentieerde vorm zodat een positief (negatief) getal duidt op een positieve (negatieve) samenhang. Model 1 schat het verband tussen de opleidingen van de huwelijkspartners middels een uniforme associatie, nog zonder trend hierin. De uniforme associatie veronderstelt dat het verband (liever gezegd, de afstand) overal in de kruistabel van opleiding man en opleiding vrouw op dezelfde wijze toeneemt met toenemende afstand tussen groepen. We modelleren het op een eenvoudige manier om een eenduidige schatting te hebben van de relatieve homogamie, de homogamie gecontroleerd voor het 'aanbod'. Het model controleert overigens niet alleen voor de verdeling van opleidingen van mannen en vrouwen in de populatie maar ook voor veranderingen hierin en voor een algemeen cohort-effect. De positief significante associatie parameter van 0,30 drukt uit dat er onafhankelijk van het aanbod van mannen en vrouwen met een bepaalde opleiding (dus bij gelijke opleidingen van mannen en vrouwen) een positief verband is tussen de opleidingen van de beide partners. De oddsratio voor naastliggende groepen is 1,36. De gewone correlatie (*Pearson's r*) tussen de niveaus wanneer deze naar jaren opleiding worden geschaald is 0,53. Hoe hoger de opleiding van de man, des te hoger die van de vrouw, en dit geldt ongeacht de grootte van groepen en de sekseratio. Dit positieve verband drukt dus relatieve homogamie uit en zou het gevolg kunnen zijn van voorkeuren van partners voor opleidingshomogamie, sociale druk uit de omgeving, of omgemaakte gelegenhedenfactoren.

Tabel 2 Loglineaire modellen van opleidingshomogamie; uniforme associatie en differentiële-endogamiemodellen^a

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Uniforme associatie	0,304*	0,307*		
	(0,000)	(0,000)		
<i>x cohort</i>		0,014*		
		(0,045)		
Endogamie: LO			1,471*	1,742*
			(0,000)	(0,000)
<i>x cohort</i>				0,401*
				(0,000)
Endogamie: LBO/MAVO			0,721*	0,765*
			(0,000)	(0,000)
<i>x cohort</i>				0,135*
				(0,009)
Endogamie: MBO			0,379*	0,368*
			(0,000)	(0,000)
<i>x cohort</i>				0,017
				(0,765)
Endogamie: HAVO/VWO			0,545*	0,574*
			(0,000)	(0,000)
<i>x cohort</i>				-0,167 ⁻
				(0,070)
Endogamie: HBO			0,872*	0,869*
			(0,000)	(0,000)
<i>x cohort</i>				0,031
				(0,626)
Endogamie: WO			2,693*	2,714*
			(0,000)	(0,000)
<i>x cohort</i>				-0,118
				(0,252)
<i>N cellen</i>	144	144	144	144
<i>N huwelijken</i>	8.908	8.908	8.908	8.908
<i>-2* Log likelihood</i>	1213,0	1209,0	2025,2	1992,4

⁻ $p < 0,10$, * $p < 0,05$

a Poisson regressie op de aantallen per cel met controle voor marginale verdelingen (niet gepresenteerd). Huwelijkscohort gecentreerd en geschaald in decennia (1940s-1970s). P-waarden tussen haakjes.

Bron: Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek 1999, 2003, 2007 (eigen berekeningen)

Model 2 schat naast een algemene uniforme associatieparameter ook een lineaire trend in deze parameter. De positieve trendparameter van 0,014 ($p = 0,045$) betekent dat de relatieve opleidingshomogamie – over alle groepen heen – significant toeneemt over de cohorten. Dit is echter een

lichte toename: 0,014 betekent een stijging van 4,5 procent in de associatie per tien jaar. Het betekent dat de voorkeur voor opleidingshomogam huwen in Nederland sinds de jaren zestig gemiddeld nauwelijks is gestegen. Het feit dat de trendparameter significant is ligt vooral aan het feit dat we zoveel respondenten hebben.

Model 3 schat de relatieve homogamie met endogamieparameters. Dat zijn parameters voor de diagonalen in de trouwtabel, dus de combinaties waarbij de opleidingsniveaus van de man en de vrouw hetzelfde zijn. We schatten een endogamieparameter per opleidingsniveau ('differentiële endogamie') omdat er verschillen kunnen bestaan in de voorkeuren tussen opleidingsniveaus. Zo is het te verwachten dat de endogamie aan de top en onderkant hoger is, omdat mensen niet verder omhoog, respectievelijk omlaag kunnen huwen. Ook de trends in de relatieve homogamie zouden kunnen verschillen naar niveau. De schattingen van model 3 in tabel 2 laten inderdaad meer relatieve homogamie aan de onder- en bovenkant van de opleidingsverdeling zien. Personen met alleen basisonderwijs (LO) en met name personen met WO hebben een sterke voorkeur voor huwen binnen de eigen groep. Die voorkeur voor homogamie (huwen binnen de groep) bestaat ook in de andere opleidingsgroepen maar is duidelijk minder sterk, met name voor de middengroepen (MBO en HAVO/VWO).

Het trendmodel met endogamieparameters (model 4) laat voor een aantal opleidingsgroepen een verandering zien over de tijd in de mate van relatieve opleidingshomogamie. Voor de twee laagst opgeleide groepen (LO en LBO/MAVO) stijgt de relatieve homogamie. De verandering is relatief sterk voor de laagst opgeleiden (LO); een stijging van 23 procent per tien jaar. Voor de overige vier opleidingsgroepen (MBO, HAVO/VWO, HBO, WO) verandert de relatieve homogamie niet of nauwelijks. We kunnen dus stellen dat de eerder geconstateerde trend van een lichte toename in de relatieve opleidingshomogamie (model 2, tabel 2) gedreven wordt door toegenomen geslotenheid van de laagste opleidingsgroepen, en niet door toegenomen geslotenheid van de hoogste opleidingsgroepen. De opleidingselite wordt eerder minder dan meer gesloten: voor de WO-groep zien we zelfs een lichte afname maar deze is niet significant.

Tabel 3 Poisson regressie van opleidingshomogamie; afstandsmodellen

	Model 1		Model 2	
1 NIVEAU VERSCHIL				
LO x LBO/MAVO x cohort	1,096*	(0,000)	1,283* 0,274*	(0,000) (0,013)
LBO/MAVO x MBO x cohort	0,730*	(0,000)	0,740* 0,042	(0,000) (0,591)
MBO x HAVO/VWO x cohort	1,167*	(0,000)	1,254* -0,265*	(0,000) (0,047)
HAVO/VWO x HBO x cohort	0,825*	(0,000)	0,819* 0,093	(0,000) (0,470)
HBO x WO x cohort	1,551*	(0,000)	1,540* 0,205	(0,000) (0,109)
2 NIVEAUS VERSCHIL				
LO x MBO x cohort	2,212*	(0,000)	2,363* 0,319*	(0,000) (0,027)
LBO/MAVO x HAVO/VWO x cohort	1,572*	(0,000)	1,600* -0,145	(0,000) (0,258)
MBO x HBO x cohort	1,300*	(0,000)	1,287* 0,096	(0,000) (0,325)
HAVO/VWO x WO x cohort	2,549*	(0,000)	2,553* 0,090	(0,000) (0,633)
3 NIVEAUS VERSCHIL				
LO x HAVO/VWO x cohort	2,933*	(0,000)	3,053* 0,035	(0,000) (0,875)
LBO/MAVO x HBO x cohort	2,536*	(0,000)	2,570* 0,237*	(0,000) (0,030)
MBO x WO	4,296*	(0,000)	4,297*	(0,000)

	Model 1		Model 2	
x cohort			-0,047	(0,811)
4/5 NIVEAUS VERSCHIL				
LO x HBO x cohort	4,508*	(0,000)	4,751*	(0,000) (0,024)
LBO/MAVO x WO x cohort	5,910*	(0,000)	5,802*	(0,000) (0,248)
LO x WO x cohort	6,994*	(0,000)	6,838*	(0,000) (0,266)
<i>N cellen</i>	144		144	
<i>N huwelijken</i>	8.098		8.098	
<i>-2 * Log Likelihood</i>	878,8		849,0	

[~] $p < 0,10$, * $p < 0,05$

a Poisson regressie op de aantallen per cel met controle voor marginale verdelingen (niet gepresenteerd).

Huwelijkscohort gecentreerd en geschaald in decennia (1940s-1970s). P-waarden tussen haakjes.

Bron: Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek 1999, 2003, 2007 (eigen berekeningen)

In tabel 3 schatten we het model van 'paarsgewijze afstanden'. Zoals gezegd, modelleren we hier de afstand tussen groepen in het huwen, paarsgewijs tussen opleidingsgroepen; hoe hoger de oddsratio, hoe minder er tussen de twee groepen wordt getrouwd, en hoe groter de sociale afstand tussen die groepen. Model 1 schat de parameters nog zonder trend. De parameters zijn gesorteerd op het aantal niveaus verschil tussen de opleidingsgroepen. We zien hier heel goed een neiging tot homogamie in terug want de afstand tussen groepen in het onderling huwen (oddsratio) neemt toe met het verschil in opleidingsniveau. De afstanden voor groepen die twee niveaus verschillen zijn groter dan de afstanden tussen groepen die één niveau verschillen, en zo voort. De mate waarin deze 'afstandsregel' geldt, lijkt niet te verschillen tussen onderwijsniveaus. Toch liggen sommige groepen dichter bij elkaar wat betreft voorkeur om onderling te huwen en andere groepen weer verder van elkaar weg. Als we kijken naar groepen die één niveau verschillen zien we dat de afstanden tussen LBO/MAVO en MBO en tussen HAVO/VWO en HBO relatief klein zijn. Die groepen trouwen nog steeds minder met elkaar dan men op grond van toeval zou verwachten maar meer dan andere naastliggende groepen. We moeten hierbij bedenken dat mensen met HAVO/VWO wel een HBO opleiding gevolgd kunnen hebben maar zonder een diploma te behalen. De

kans om een partner met een HBO opleiding te treffen is dan reëel. Een soortgelijk argument geldt voor de afstand tussen LBO/MAVO en het MBO: MBO-studenten kunnen hun opleiding verlaten met partner maar zonder diploma. Verder zien we dat met name de WO-groep veel afstand houdt van andere groepen, ook van het HBO. De afstand in huwen tussen MBO en WO is bijvoorbeeld groter dan tussen HBO en LBO/MAVO, terwijl het in beide gevallen gaat het om drie niveaus verschil.

Model 2 van tabel 3, ten slotte, schat de trends in de afstandsparameters. De meeste verandering is te vinden onder de laagst opgeleiden; de afstand van LO tot hogere opleidingsgroepen neemt toe. Dit geldt niet voor de afstand van LO tot HAVO/VWO en tot WO maar die laatste afstand is altijd al erg groot en het aantal cases daar is klein. De andere afstanden tussen opleidingsgroepen blijven constant, met uitzondering van de afstand tussen LBO/MAVO en HBO (gestegen) en MBO en HAVO/VWO (gedaald). Deze toegenomen afstand van de laagst opgeleiden tot hogere opleidingsgroepen stemt overeen met de bevindingen van het ‘differentiële endogamiemodel’, en duidt op toenemende geslotenheid – wat betreft huwelijksvoorkeuren – van de laagst opgeleiden op de Nederlandse huwelijksmarkt. Men zou wellicht ook een kleiner wordende afstand verwachten tussen HBO en WO, maar dat is niet te zien, in elk geval niet in de cohorten die wij bestuderen.

5 Conclusies

We kunnen op basis van onze analyses van opleidingshomogamie in Nederland sinds de jaren zestig een aantal zaken concluderen. Ten eerste laten de analyses van absolute homogamie – de homogamie die nog niet is gezuiverd van het effect van het ‘aanbod’ van huwelijkskandidaten – zien dat de sociale segmentatie van de huwelijksmarkt niet eenduidig is toegenomen, stabiel is gebleven of is afgenomen. Onder mannen neemt de geslotenheid van de groep hoger opgeleiden toe – ze huwen veel vaker binnen de eigen groep dan vroeger het geval was. Lager opgeleide mannen trouwen steeds vaker buiten de groep. Onder vrouwen neemt de geslotenheid van de WO groep af en is de geslotenheid onder de HBO groep constant. Voor de WO-groep als geheel (ongeacht sekse) is er echter een duidelijke toename in absolute homogamie.

Ten tweede laat de vergelijking van trends in absolute homogamie en trends in het aanbod van huwelijkskandidaten (de opleidingsverdelingen) zien dat de hierboven geconstateerde trends in absolute homogamie gro-

tendeels te wijten zijn aan veranderingen in dit aanbod. Mannen uit de lagere opleidingsgroepen huwen vaker buiten de groep door een afgenomen grootte van de groep en een minder gunstige sekseratio (door een afname van het aandeel vrouwen op lager niveau, hebben mannen het minder voor het kiezen). Mannen uit de hogere opleidingsgroepen huwen vaker binnen de groep vanwege dezelfde onderliggende redenen (een toename van de groeps grootte en een meer gunstige sekseratio), terwijl vrouwen uit de hogere opleidingsgroepen vaker buiten de groep huwen vanwege een meer ongunstige sekseratio (meer 'concurrentes' erbij).

Ten derde laat de analyse van relatieve homogamie – de homogamie gezuiverd voor de invloed van (veranderingen) in het aanbod van huwelijkskandidaten – zien dat de voorkeur voor homogamie (dan wel afkeer van heterogamie) in het algemeen slechts licht gestegen is, en gedreven worden door een relatief sterke groei van de (relatieve) endogamie van en afstand tot de groep laagst opgeleiden (met alleen basisonderwijs). Deze toenemende afstand tot de laagst opgeleiden werd ook al gevonden in een vergelijkbare analyse van trends in opleidingshomogamie in Oostenrijk (Appelt & Reiterer, 2009).

De trends in absolute homogamie zijn in overeenstemming met onze verwachtingen over de invloed van gelegenheden ofwel aanbod van huwelijkskandidaten op huwelijksmarkten. De veranderingen in de gelegenheden bepalen in sterke mate de veranderingen in de trouwpatronen. Zo huwen de hoog opgeleide vrouwen vaker buiten de groep door een voor hen minder gunstig geworden sekseratio. Veranderingen in de voorkeur voor homogamie huwen of afkeer van heterogamie huwen zijn minder bepalend voor de veranderingen in de trouwpatronen. Dat komt omdat de preferenties weinig veranderen – we constateren hier alleen een verandering voor wat betreft de laag opgeleiden. Echter, op zich is de mate van homogamie op één tijdstip in heel sterke mate bepaald door de voorkeur voor endogamie, en veel minder door gelegenheid. Zo huwt een groot deel van de universitair geschoolde mannen binnen de eigen groep ondanks een relatief klein aandeel van wetenschappelijk onderwijs in de populatie en ondanks een tot voor kort ongunstige sekseratio.

Waarom zijn de voorkeuren voor opleidingshomogamie dan zo constant in zijn algemeenheid, en waarom neemt wel de voorkeur voor het huwen met de laagst opgeleiden af (of beter: de afkeer toe)? De tamelijk onveranderlijke algemene relatieve opleidingshomogamie is niet in overeenstemming met de grotere gendersymmetrie in competitie op de huwelijksmarkt en ook niet met trends in de Verenigde Staten waar dat argument wordt gebruikt. Wel is het mogelijk dat er tegenkrachten zijn ge-

weest. Door de onderwijsexpansie in Nederland in de afgelopen decennia is de groep hoger opgeleiden minder homogeen in samenstelling dan voorheen wat betreft sociale herkomst en nemen de voorkeuren van sociaal gestegen kinderen om te huwen met hoger opgeleiden wellicht af, evenals de afkeer van opleidingsexogamie (althans met middelbaar opgeleiden).

We speculeren dat de toenemende geslotenheid van de laagstopgeleide groepen veroorzaakt wordt door de toegenomen homogeniteit van de groepen en bijbehorende sociale sortering. Door de onderwijsexpansie en meritocratisering van het onderwijs is er weinig verborgen talent in de laagst opgeleide groepen meer te vinden, en daalt de neiging van hoger opgeleiden om iemand uit deze laagste opleidingsgroep te huwen. De groep lager opgeleiden is daardoor ook meer homogeen geworden wat betreft cognitieve vaardigheden. Hierdoor zouden lager opgeleiden – vanwege gestegen similariteit – elkaar vaker dan voorheen geschikt vinden als partner terwijl ze voor andere groepen een minder attractieve match zijn geworden. Merk echter op dat absoluut gezien de groep laagst opgeleiden opener is geworden (mannen uit die groep huwen vaker omhoog), en dat in die zin niet van een toenemende tweedeling tussen laag en hoog opgeleiden gesproken kan worden.

De bevindingen van onze analyses zijn deels wel en deels niet in overeenstemming met de voorspelling van Jansen en Mulder (1996) over stabiele opleidingshomogamie in het naoorlogse Nederland. De relatieve opleidingshomogamie mag dan wel redelijk stabiel zijn, maar de trouwpatronen zelf (de absolute homogamie) veranderen sterk onder invloed van veranderingen in het huwelijksaanbod. In vorig onderzoek zijn de vragen over absolute homogamie ondergesneeuwd. Hopelijk hebben we laten zien dat die vragen juist ook interessant zijn. Ook de toegenomen relatieve geslotenheid onderin de verdeling was niet voorzien in het WRR-rapport. Toekomstig onderzoek met andere data zou deze trend nog eens moeten bekijken om te zien hoe robuust zij is. Ook de rol van etnische minderheden – veelal lager opgeleid – in deze patronen dient nader bestudeerd te worden.

Tot slot een korte bespiegeling over trends in de toekomst. Het is lastig voorspellen hoe de trends in relatieve homogamie zich ontwikkelen, zoals hierboven duidelijk zal zijn geworden. Maar de trends in de absolute homogamie laten zich wel voorspellen, mits we de trend in onderwijsdeelname van mannen en vrouwen weten. Immers, de trends in absolute homogamie bleken een bijna perfecte overdruk te zijn van de trends in onderwijsdeelname van mannen en vrouwen. Als we aannemen dat de onderwijsdeelname van mannen en vrouwen naar niveau niet verandert – en dat

zou kunnen gegeven de huidige seksegelijkheid in niveau en de benutting van talent van kinderen van lagere komaf – dan zal de absolute homogamie weinig veranderen. Wel zal door de stijging van meisjes aan bèta-onderwijs de absolute homogamie voor hen dalen omdat ze meer concurrentes krijgen, en voor bèta-jongens stijgen omdat ze meer mogelijkheden krijgen hiertoe (Uunk & Kalmijn, 1996).

Referenties

- Abrassart, A. (2013). Cognitive skills matter: The employment disadvantage of low-educated workers in comparative perspective. *European Sociological Review*, 29, 707-719.
- Appelt, E. & Reiterer, A.F. (2009). Who marries whom? Educational homogamy and social mobility in Austria. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 34, 45-64.
- Breen, R., Luijkx, R., Müller, W. & Pollak, R. (2009). Nonpersistent inequality in educational attainment: Evidence from eight European countries. *American Journal of Sociology*, 114, 1475-1521.
- Burgess, E.W. & Wallin, P. (1943). Homogamy in social characteristics. *American Journal of Sociology*, 44, 109-124.
- Gesthuizen, M., de Graaf, P.M. & Kraaykamp, G. (2005). The changing family background of the low-educated in the Netherlands: Socio-economic, cultural, and socio-demographic resources. *European Sociological Review*, 21, 441-452.
- Goodman, L.A. (1979). Simple models for the analysis of association in cross-classifications having ordered categories. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 537-552.
- Graaf, P.M. de & Ganzeboom, H.B.G. (1993). Family background and educational attainment in the Netherlands for the 1891-1960 birth cohorts. In Y. Shavit & H.-P. Blossfeld (Eds.), *Persistent inequality: Changing educational attainment in thirteen countries* (pp. 75-99). Boulder: Westview Press.
- Haandrikman, K. (2010). Waar ontmoeten partners elkaar? Social differentiatie in ontmoetingskansen. *Mens & Maatschappij*, 85, 176-195.
- Hendrickx, J., Uunk, W. & Smits, J. (1995). Stratificatie en het huwelijk: Partnerkeuze en partner-effecten. In J. Dronkers & W.C. Ultee (Red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (pp. 162-181). Assen: van Gorcum & Comp.
- Jansen, W. & Mulder, C.H. (1996). Wie trouwt met wie? Trends in de mate van openheid van de Nederlandse samenleving afgemeten aan het opleidingsniveau van (huwelijks)partners. In H.B.G. Ganzeboom & W.C. Ultee (Red.), *De sociale segmentatie van Nederland in 2015* (pp. 69-93). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Kalmijn, M. (1991). Shifting Boundaries: Trends in religious and educational homogamy. *American Sociological Review*, 56, 786-800.
- Kalmijn, M. (1994). Mother's occupational-status and children's schooling. *American Sociological Review*, 59, 257-275.
- Kalmijn, M., de Graaf, P.M. & Janssen, J P.G. (2005). Inter-marriage and the risk of divorce in the Netherlands: The effects of differences in religion and in nationality. *Population Studies*, 59, 71-85.
- Lyngstad, T.H. (2004). The impact of parents' and spouses' education on divorce rates in Norway. *Demographic Research*, 10, 121-142.

- Mare, R.D. (1991). Five decades of educational assortative mating. *American Sociological Review*, 56, 15-32.
- Schwartz, C.R. (2010). Earnings inequality and the changing association between spouses' earnings. *American Journal of Sociology*, 115, 1524-1557.
- Schwartz, C.R. & Mare, R.D. (2005). Trends in educational assortative marriage from 1940 to 2003. *Demography*, 42, 621-646.
- Smits, J., Ultee, W. & Lammers, J. (1998). Educational homogamy in 65 countries: An explanation of differences in openness using country-level explanatory variables. *American Sociological Review*, 63, 264-285.
- Smits, J., Ultee, W. & Lammers, J. (2000). More or less educational homogamy? A test of different versions of modernization theory using cross-temporal evidence for 60 countries. *American Sociological Review*, 65, 781-788.
- Spanier, G. & Glick, P.C. (1980). Mate selection differences between whites and blacks in the U.S. *Social Forces*, 58, 707-725.
- Stoop, I.A.L. (2005). *Hunting for the last respondent: Nonresponse in sample surveys*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tolsma, J. & Wolbers, M. (2011). Onderwijs als nieuwe sociale scheidslijn? De gevolgen van onderwijsexpansie voor sociale mobiliteit, de waarde van diploma's en het relatieve belang van opleiding in Nederland. *Tijdschrift voor Sociologie*, 31, 239-259.
- Ultee, W. & Luijkx, R. (1990). Educational heterogamy and father-to-son occupational mobility in 23 industrial nations: General societal openness or compensatory strategies of reproduction? *European Sociological Review*, 6, 125-149.
- Uunk, W. (1996). *Who marries whom? The role of social origin, education and high culture in mate selection of industrial societies during the twentieth century*. Katholieke Universiteit Nijmegen, Nijmegen.
- Uunk, W. & Kalmijn, M. (1996). Wie trouwt met wie binnen de opleidingselite? De invloed van studierichting en onderwijsniveau. *Sociologische Gids*, 43, 183-203.
- Verbakel, E. & Kalmijn, M. (2014). Assortative mating among Dutch married and cohabiting same-sex and different-sex couples. *Journal of Marriage and the Family*, 76, 1-12.

Over de auteurs

Matthijs Kalmijn is hoogleraar Sociologie en Demografie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is gepromoveerd aan University of California, Los Angeles in 1991 (UCLA). Kalmijn is gespecialiseerd in gezinssociologie en sociale demografie. Zijn huidige onderzoek richt zich op de sterkte en aard van ouders-kind relaties en de gevolgen van gezinsstructuren op sociale ongelijkheid en relaties.

Correspondentieadres: Nieuwe Achtergracht 166, 1018 WV Amsterdam.

E-mail: M.Kalmijn@uva.nl

Wilfred Uunk is universitair docent Sociologie aan Tilburg University. Hij is gepromoveerd aan de Radboud Universiteit, Nijmegen in 1996. Uunk is gespecialiseerd in gezinssociologie en vraagstukken rond etnische verhou-

dingen. Zijn huidige onderzoek richt zich op de arbeidsmarktaandeelname van vrouwen en vraagstukken rond de integratie van allochtonen.

Postadres: Sociologie, Tilburg University, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg

Appendix

Appendix A Opleiding man en vrouw, naar geboortecohort (aantallen)

	vrouw					
man	LO	LBO/MAVO	MBO	HAVO/VWO	HBO	WO
1940s						
LO	130	161	37	12	9	1
LBO/MAVO	148	434	88	29	44	2
MBO	53	196	77	27	32	4
HAVO/VWO	11	49	11	30	16	2
HBO	25	109	77	51	87	9
WO	6	25	20	35	68	42
1950s						
LO	80	106	37	14	6	3
LBO/MAVO	95	403	154	78	51	5
MBO	29	196	165	50	53	8
HAVO/VWO	13	64	44	45	48	11
HBO	17	97	104	88	134	32
WO	3	15	21	44	103	86
1960s						
LO	37	54	34	22	10	4
LBO/MAVO	52	307	223	95	54	16
MBO	22	182	270	106	93	16
HAVO/VWO	15	58	84	98	59	18
HBO	3	59	111	109	179	41
WO	1	15	31	43	84	118
1970s						
LO	23	28	25	8	6	3
LBO/MAVO	15	100	109	42	34	5
MBO	14	73	192	74	104	9
HAVO/VWO	2	32	48	49	56	13
HBO	2	25	69	40	129	35
WO	1	3	20	20	43	75

Bron: Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek 1999, 2003, 2007 (eigen berekeningen)